

Bidrag til Danmarks Klosterhistorie.

Af Carl Neergaard.

De sidste Decennier betegne et større Fremskridt indenfor den historiske Gransken og Viden; ved en i stedse forøget Grad anvendt Kildekritik ere talrige upaalidelige og urigtige Beretninger om ældre Tiders Tildragelser fjærnede, saa at meget, som før stod i en taaget og dunkel Skikkelse, nu træder klart og tydelig frem for Beskueren. Tillige er der ved Udgivelsen af mangfoldige Diplomatarier, Brevbøger, Registraturer og lignende beredt en Vej for fremtidige Studier. Endnu staa dog flere Afsnit i det »middelalderlige« Skær, hvori de befandt sig ved Aarhundredets Begyndelse, og ganske særlig gjælder dette om Munkevæsenets Udvikling i Danmark. Thi Daugaards Klosterhistorie kunde vel for Øjeblikket afhjælpe et længe følt Savn og bliver vel stedse raadspurgt af alle, som sysle med det kirkelige Liv i Middelalderen; men de Fundamenter, hvorpaa hans Undersøgelser byggedes op, vare usikre og mangelfulde. Om et Klosters Tildragelser bleve fyldigere eller sparsommere skildrede, beroede hovedsagentlig paa, hvorvidt der fandtes Oplysninger om det i hans Hovedkilder, *Annales ecclesiæ danicæ*, *Scriptores rerum danicarum*, *Danske Magazin* og *Danske Atlas*; nyt Stof indførtes kun paa saare faa Steder — dog dette laa heller ikke i Planen for Værket. Efter Daugaard blev Klosterhistorien kun i

ringe Grad optagen til videre Behandling; faa interesserede Emnet saa meget, at de vilde indlade sig paa det noget majsommelige Arbejde, at gennemgaa de store Samlinger af Pergamentsbreve, som for en stor Del henligge ubenyttede paa vore Bibliotheker. For flere Aar siden lovede dette Tidsskrifts Redaktør, Dr. Rørdam, nu og da at give mindre Bidrag i denne Retning og opfyldte ogsaa sit Løfte; dog synes det nu, at han har ladet disse Undersøgelser hvile for andre — i hans Øjne vigtigere. Desto større Anledning turde der da være til at fortsætte disse Meddelelser og derved forberede Udgivelsen af en ny Fremstilling af Danmarks Klosterhistorie.

St. Nicolai Kloster i Helsingør.

I Aaret 1221 kom den første Dominikanermunk til Danmark og kort efter begyndte Oprettelsen af talrige af denne Ordens Klostre rundt om i Landets forskellige Egne. Thi Sortebrødrene vandt strax en gunstig Modtagelse blandt de bredere Lag af Befolkningen; deres vidtdrevne, frivillige Armod, den strænge Fasten, den larmende Optræden og Ivren for deres store Kald, at prædike og udbrede Kristendommen, alt dette maatte være særlig skikket til at tiltrække sig Almuens Opmærksomhed.

Som et af de ældste af deres Klostre har man plejet at nævne det helsingørske, St. Nicolaus helliget, der angives stiftet 1242¹⁾. Et og andet Forhold kunde imidlertid tale imod Rigtigheden heraf og særlig opfordre til en kritisk Undersøgelse. Med Blikket fæstet paa, at de andre Klostre i Helsingør først tilhøre Begyndelsen af det femtende Aarhundrede, kunde alt Tvivlen vækkes; det maatte synes mindre rimeligt, at Sortebrødrenes ivrige Medbejlere og

¹⁾ Annales eccl. dan. I, 656. At Dominikanerklostret og St. Nicolai Kloster er det samme og ikke to forskellige Stiftelser, som Daugaard — om end med et vist Forbehold — antager, er allerede paavist af Dr. phil. Henry Petersen i Aarbøger f. nord. Oldkyn-dighed 1879, S. 65.

Misundere, Franciskanerne, først 200 Aar senere nedsatte sig paa dette samme Sted. Tillige nævnes ikke noget Dominikanerkloster her i Aktstykker fra det 13de eller 14de Aarhundrede, end ikke i den saa mærkelige Kapitelbog for denne Munkeorden¹⁾, der dog omhandler Tidsrummet fra 1252 til 1291 og altsaa er senere end den foregivne Stiftelse. Særdeles vigtig er desuden den Omstændighed, at Pave Nicolaus V 1451 stadfæstede det af Kong Erik udstedte Gavebrev, hvorved denne skænkede Sortebrødrene en Grund i Helsingør til derpaa at bygge et Kloster med Kirke og alt Tilbehør²⁾. At Munkene først 200 Aar efter Klosters Oprettelse skulde have faaet dette bekræftet, er aldeles usandsynligt; den pavelige Stadfæstelse viser, at Gaven maa skrive sig fra omtrent Midten af det femtende Aarhundrede. Noget nærmere Stiftelsestiden skulde man tro at komme ved en Oplysning i Petri Olai annales danici, hvori det under 1425 hedder³⁾: »1425 habuerunt Predicatores locum Helsingore«, en Angivelse, der vel kunde passe med følgende Udtryk i Pavebrevet »quod carissimus in Christo filius noster Ericus Rex dacie zelo deuotionis accensus⁴⁾ priori et fratribus (in Helsingoor) quendam locum ad fundandum et construendum unam domum pie donauit«, men som dog næppe bør tillægges nogen absolut Gyldighed, da den ikke stemmer overens med det endnu bevarede Stiftelsesdokument. Dette findes i Christiansstad Raadhusarkiv; efter en af Stads-Notaren, Hr. Svensson, velvilligst meddelt Udskrift lyder det saaledes⁵⁾: Wy Cristoffer meth

¹⁾ Meddelt i Kirkehist. Saml. I, 545—642.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 558.

³⁾ Script. rer. dan. I, 194.

⁴⁾ Erik af Pommerns store Hengivenhed for og Velvilje mod de forskjellige Munkeordener er tilstrækkelig bekjendt; man erindre saaledes, at Anlæggelsen af Karmeliterklostret i Helsingør udelukkende skyldtes hans Gavmildhed. Chr. Pedersens danske Skrifter V, 486.

⁵⁾ Forf. skylder forhenværende Registratør i Gehejmearkivet, Krarup, at være bleven opmærksom paa dette Brev gennem et Uddrag, som findes i Handlingar rör. Skand. Hist. XXXV, 469. Ved

gudhs nadhe Danmarcis, Wendis oc Gotis koning, palantzgreve paa Rien oc hertugh i Beyern, helsse alle mæn, thette breff see eller høræ, kerlighe meth gudh oc wor nadhe. Ther till, at gudhs thieniste oc loff schall thes meræ øghes oc hans naffn ydermeræ paakalles, tha kundgøre wy thet alle mæn, the som nu ære oc kommæ schule oc særdelis the, som i Helsingør boo, meth thette wort opne breff, at wy haue unt oc giffuet sworte brødhre orden een grund till closterstedh, liggendis i for^{de} Helsingør sønnen vidh byen udenfore grauen in till adellwæghen paa alle sidher umkring liggendis til ewinneligh æghæ, at byggæ paa kirkæ, closter, teghellade oc andræ hus, ther thøm ære nyttelighe, abildegardh, humblegardh, kaallgardh oc hawe, at schicke oc fly oc hæghnæ meth gryfft till indflucht oc udflycht effter there math¹⁾ oc nyttæ i alle made. Thy forbiwthe wy under wor konunghelige hæffnd, at nogher man schall till dyrghes, e hwo han helst ær, for^{de} brødhre hinder at gøræ i for^{de} styckæ meth dy.ning²⁾, grøfft, bygning, kaalgardh, hawe, eller købæ eller selghe nogher grund mellom thøm oc adellwæghen uden for^{de} brødhre oc closter till nytte oc behoff, eller nogher andræ styckæ, ther thøm kan kommæ till hinder eller schade, uthen heller fræmmie oc forthæ till thet bestæ fore gudhs schyld oc woræ i alle made, som i welæ haffue lön af gudh oc lodhtagelse aff the gothæ gerninger, som gudhs nadhe unner ther at schæe till ewigh tiid. Item unne wy for^{de} sworte brødhre closter i Helsingør frii schogh i Ørwidh till bygning, eeldbrand, thegheloffn, oldenschogh, fægang oc leergrofft effter therre nøthorfft till closters bygning. Thy forbiuthe wy alle wore foghede oc æmbitzmen, hwo the helst ære, oc serdelis paa Kroghen oc paa Gurgæ, ey hindre eller hindre ladhe for^{de} brødhre eller therre budh i for^{de} styckæ under wor

Hr. Svenssons venlige Imødekommenhed er det lykkedes at faa en Afskrift, der, om den end næppe er fuldstændig korrekt i alle Enkeltheder, dog foreløbig maa være af største Betydning.

¹⁾ magh?

²⁾ betyder vistnok: Mødding.

konungelighe hæffnd oc wredhe. Datum castro nostro Haffnensi feria sexta ante dominicam invocavit¹⁾ anno domini mcd quadragesimo primo. — Sammenlignes den pavelige Stadfæstelse med dette Dokument, vil en Vanskelighed strax fremkomme; hist nævnes nemlig Kong Erik som den ædle Stifter, her derimod Christoffer af Bajern. Maaske kunde man dog ogsaa paa dette Sted som overalt, hvor Talen er om Pavebreve angaaende nordiske Forhold, skyde sig ind under Romerkirkens store Ukjendtskab til Begivenhederne i det fjerntliggende Norden; den er bleven et Nødanker, som man ved talrige Exempler næsten har faaet Hævd paa at klamre sig til. Det var jo desuden Erik af Pommern, som stiftede de to Klostre, Franciskanernes og Karmeliternes, i Helsingør; derfra kunde dette urigtigen overføres til ogsaa at gjælde det tredje. Thi efter det foreliggende Vidnesbyrd maa det staa fast, at det Kloster, som ved kongeligt Gavebrev af 14 Maj 1536 overlodes Helsingør By til Hospital, ikke er bygget før 1441.

I Anledning af det andet Spørgsmaal, hvor St. Nicolai Kloster har staaet, ere forskjellige Anskuelser fremkomne, den rette dog endnu ikke. Man har villet henlægge det til St. Annagade, saaledes at Bygningscomplexet, som her den Dag i Dag er bevaret i en meget faldefærdig Tilstand, og af hvilket Mariekirken udgjør den ene Fløj, skulde være den gamle Munkebolig. Ved Dr. Petersens Undersøgelse, hvorved dette Sted bevistes at have tilhørt Karmeliterne²⁾, maatte denne Anskuelse opgives, men St. Nicolai Kloster kom nu til at flakke vildfarende om; kun fik man at vide, at dets Kirkegaard havde været beliggende etsteds »norden for Stengaden«. En anden Tradition beretter, at Klostret har ligget paa selve Stengaden omtrent for Enden af St. Annagade, og at endnu svage Spor skulle være bevarede i nogle gotiske Trappegavle paa et Par Huse, af

¹⁾ Maaske skal her staa: nostro sub secreto.

²⁾ Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Historie 1879, 68.

hvilke et paa Façaden bærer denne fornylig fremdragne Indskrift fra Middelalderen: redemptor meus vivit et in novissimo die de terra surrecturus sum et in carne mea videbo deum salvatorem meum. iob XIX ca. Dog heller ikke her er Klostret at søge. Hvor det da har staaet, underretter Stiftelsesdokumentet os om; den Oplysning, at Grunden var beliggende »sønne vidh byen udenfore grauen in till adellwæghen«, er i og for sig saa udførlig, at Stedet med Sikkerhed maa kunne paavises.

Betragter man Helsingørs Udseende i Middelalderen, vil man for Enden af Byens Hovedgade, Stengaden, træffe den søndre Port, Svingelporten; omtrent her var Staden begrænset af en Grav (»graffwen«, »grefftenn«), der løb i lige Linje inde fra Landet ned til Stranden; udenfor denne Grav og Svingelporten begyndte Adelvejen, som førte syd paa. I dette Kvarter maa man da efter Brevets Ordlyd søge den Grund, Christoffer af Bajern skænkede Sortebrødrene til at fæste Bo paa. At Klostret virkelig kom til at ligge paa dette Sted, bekræftes ved flere andre Dokumenters Udsagn; 1552 hedder det saaledes om en Have, at den laa »hooss graffuen wedt Scti Nicolaj Klosther«¹⁾, og 1581 omtales atter en Grund »westen nedre i sancti Nicolai closter emod grefftenn«²⁾. Tillige vil Traditionen, at der her har staaet et Kloster³⁾; Pladsen kaldes den Dag i Dag »gamle Kloster«⁴⁾, ligesom ogsaa nogle Gadenavne der, Munkegade og Graabrødrestræde, endnu minde om Munkeboligen. Undersøger man fremdeles gamle Kort over Helsingør By, hvorvidt der paa det angivne Sted ved Graven og Adelvejen muligvis skulde være afsat noget, som

¹⁾ Helsingør Hospitals Regnskaber for 1552.

²⁾ Aarsberetning fra Gehejmearkivet IV, Tillæg p. 16.

³⁾ Det siges dog at have tilhørt Franciskanerne (Rasmussen: Helsingør p. 37), hvorfor ogsaa Gaden her urigtigen er kaldet Graabrødrestræde.

⁴⁾ »Gammel Closter ere nogle Krinkelkroge, saa kaldede, fordi her stod i gamle Tider et Catholsk Closter«. (Boesen: Helsingør p. 80.)

kunde betegne en Klosterstiftelse, vil man i Resens Atlas danicus fra 1677 netop her finde en større Række Bygninger, blandt hvilke der knejser et Hus med et mægtigt Taarn — St. Nicolai Kirke.

Nogen særlig fremragende Plads har St. Nicolai Kloster næppe indtaget; i al Fald findes det kun yderst faa Gange omtalt i Datidens Dokumenter. Dog maa det uden Tvivl have været ret velstaaende, eftersom dets Opførelse fandt Sted paa en Tid, da Helsingør By i enhver Henseende var i rask Fremskridt; Sildefiskeriet spillede endnu da en betydelig Rolle; Øresundstolden var alt forlængst indført og frembød en rig Anledning for Byens Indvaanere til Handel og Erhverv; desuden gav det nærliggende Slot, Krogen, Staden en Anseelse og Magtfølelse, som den under andre Forhold næppe vilde have opnaaet. At Klostret var anlagt i en By, hvor Velstand var tilstede, maa sikkert have haft sin store indirekte Betydning og foraarsaget hyppigere Gaver. 1456 finde vi, at en Nicolaus Petri miles i sit Testamente skænkede hvert Kloster i Helsingør, altsaa ogsaa St. Nicolai, 1 Skilling grot¹⁾. 1464 tilskjødede Gyde Jeppe Nielsens Enke det en »homelehave« som Broder Diderik modtog paa Klostrets Vegne²⁾. Ligeledes var ogsaa dette blandt de mange kirkelige Stiftelser, der betænktes i Jørgen Gøyes Testamente af 1474 og i Mogens Gøyes af 1514 med større Gaver, hist med 6 Mark, her med 3 Pund Korn; den sidste Ydelse kom det dog aldrig tilgode, efterdi den ædle Giver sluttede sig til den nye Lære og saaledes blev den ivrigste Hader og Modstander af Munkevæsenet. Fra Slutningen af det femtende Aarhundrede haves en ret interessant Oplysning i en Revers, som Broder Mathess, Vicarius og Formand for alle Prædikebrødrekløstre i de tre nordiske Riger, Prior og Convent i St. Nicolai Kloster i Helsingør udstedte den 14 Marts 1483,

¹⁾ Langebeks Diplomatarium under 13 Januar 1456.

²⁾ Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Tillæg p. 139.

at de forpligtede sig til at lade holde for vor Frue Alter en daglig Messe, gaude Maria, for Povl Laxmans Sjæls Salighed, efterdi han hialp oss til wort closters bygning oc forbæthring oc besynnerlighen til wort orffuæ werk j^e Libske mark¹⁾. — Klosters videre Skjæbne i den nærmeste Tid før Reformationen kjendes ikke, men som andre Tiggermunkestiftelser er det dog sikkert tidlig bukket under i Kampen mod den nye Lære. Allerede 1529 fik Borgere og Menighed i Helsingør Kongebrev om, at de maatte nyde saadan Frihed paa de derværende Kirkers og Klostres Jorde og Grunde, som Borgerne i Kjøbenhavn og Malmø alt havde faaet²⁾ — rimeligvis den, at bemægtige sig Jordgodset og selve Bygningerne, naar Munkene forlod dem. Klosters Anseelse og Kraft var brudt; maaske det endnu nogen Tid derefter har været beboet, men 1536 ophørte alt regelbundet Liv. Den 14 Maj dette Aar skænkede nemlig Christian den tredje Helsingør By Sortebrødreklosteret »meth huse, jorde, kyrckegordt, abbelgordt, kyrcke, søffnnhuss, bryggers, bagers och alle andhre hwse ther vdj closteret, sameledes och teilgordt, theilgoeffuen, mølle och alt anden grunnd, som till for^{ne} closter hører«, for deraf at stifte et Hospital³⁾. Endnu var dog dets fremtidige Skæbne ikke bestemt; det viste sig snart, at det ikke kunde gjøre Fyldest som Sygehus, og 1541 giver Kongen da Vor Frue Kloster med Huse og Jorde til et almindeligt Hospital, eftersom det blev befundet, at Sortebrødreklosteret »er icke thertill stort nok«⁴⁾. Allerede herigjennem have vi en

1) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Tillæg p. 13. Under Dokumentet findes endnu Klosters og Priors Segl bevarede; det første, med Omskriften sigillum conuentus helsingoræ ordinis predicatorum, fremstiller St. Catharina med Hjul og Sværd; det andet St. Nicolaus, velsignende den foran hans Fødder knælende Prior. (Henry Petersen: Gejstlige Sigiller Nr. 455 og 456.)

2) Aarsberetn. fra Geh.-Ark. III, Tillæg p. 29.

3) Hofmans Foundationer og Gavebreve VII, 74–75.

4) Hofmans Foundationer og Gavebreve VII, 75.

aabenbar Tilkjendegivelse af, at St. Nicolai Kloster har været forholdsvis ringe.

Det vedblev dog stedse at være knyttet til det nye Hospital eller Helliggesthus, saaledes at Forstanderne for Hospitalet paa dettes Vegne opbar Lejen af St. Nicolai Kloster, desuden Lejen af mange smaa »St. Nelaus boder« samt af Huset »y ringe porthen uti S. Nelaus«¹⁾. Men medens Vor Frue Kloster endnu tildels staar i sin oprindelige Skikkelse fra omtrent Midten af det 15 Aarhundrede — om end faldefærdigt og i høj Grad trængende til den forventede, snarlige Restauration —, er St. Nicolai Kloster forsvundet; Traditionen vil dog endnu paapege nogle spar-somme Levninger af det.

¹⁾ I Hospitalets Regnskaber fra den nærmeste Tid efter Reformationen, som med stor Velvilje bleve stillede til Forf.'s Disposition af den nuværende Hospitalsforstander, Aktuar Bauditz, findes talrige Oplysninger om den Afgift, som svaredes til Hospitalet af de forskellige St. Nicolai Boder. Selve Klostret var lejet ud for 24 Mark aarlig (til Blasius Pottemager 1558 og følgende Aar, og til Laurits Pottemager fra 1564); Ringeporthuset lejedes ud for 4 Mark aarlig. (I Kirkehist. Saml. 3 R. VI, 601—7 har Forf. alt haft Anledning til at gjøre opmærksom paa disse Regnskaber og til at meddele enkelte Uddrag af dem.)